

IZABELLA TROJANOWSKA

1929-1995

Dziennikarka, pisarka, działaczka regionalna, wybitna znawczyni i miłośniczka Kaszub, współzałożycielka Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego.

Urodziła się w 1929 roku w Gdyni. Studiowała w Wyższej Szkole Handlu Morskiego w Sopocie oraz Wyższej Szkole Ekonomicznej w Szczecinie. W 1951 rozpoczęła pracę w „Dzienniku Bałtyckim”, a od 1964 w „Głosie Wybrzeża”. W 1956 roku współtworzyła dwutygodnik studencki „Kontrasty” jako redaktorka naczelna. Była pierwszą redaktorką naczelną nowo utworzonego „Biuletynu Zrzeszenia Kaszubskiego”, który przerodził się potem w miesięcznik „Pomerania”. Po sierpniu 1980 roku była zastępcą redaktora naczelnego tygodnika Solidarności „Samorządność”. Publikowała również w wielu innych tytułach prasowych.

W swojej działalności publicystycznej wyspecjalizowała się w promowaniu spraw kaszubskich, folkloru i twórczości ludowej. Opisała w licznych publikacjach całe Kaszuby, które znała doskonale, od Wiela po Hel. Promowała walory przyrodnicze i historię regionu, ale też dziedzictwo kulturalne i twórczość mieszkańców i mieszkańek. Była między innymi współautorką słynnego Bedekera kaszubskiego (wydanego po raz pierwszy w 1962 roku, drugą autorką była Róża Ostrowska), który jest swoistą encyklopedią regionu i kopalnią wiedzy zarówno dla turystów, jak też miejscowych. Nie tylko pisała o Kaszubach i wędrowała po nich, ale szczerze je kochała i przyjaźniła się z ich mieszkańcami i mieszkankami, starając się im pomóc. Dbała o promocję dorobku twórców i twórczyń ludowych i poprawę ich sytuacji materialnej: walczyła z Centralą Przemysłu Ludowego i Artystycznego („Cepelia”) o podwyższenie stawek i większą swobodę twórczą, redagowała wiele tomików poezji, bajek, prozy i wspomnień, zainicjowała wydawanie serii teczek haftu kaszubskiego i kociewskiego, zawierających wzory do samodzielnego haftowania (dzięki tym teczkom fabryka porcelany w Łubianie zaczęła umieszczać kaszubskie wzory na swoich wyrobach). Tłumaczyła literaturę kaszubską na polski, zyskiwała tłumaczy i promotorów literatury kaszubskiej za granicą. Angażowała się w rozwój infrastruktury turystycznej i w zachowanie krajobrazu kulturowego Kaszub. Swoim zainteresowaniem зараżała młodzież, między innymi biorąc udział w działaniach Klubu Studenckiego „Pomorania” oraz jako inicjatorka organizowanego do dziś konkursu dla młodych „Ludowe Talenty”. Była współzałożycielką Zrzeszenia Kaszubskiego, powstałego w 1956 roku (od 1964 Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie), skupiając rozproszone i różniące się środowisko. W latach 1980–1983 jako jedyna kobieta w historii pełniła funkcję prezeski Zarządu Głównego tej organizacji. W latach dziewięćdziesiątych była twórczynią emitowanego przez Telewizję Gdańsk magazynu kaszubskiego „Rodnô zemia”, który redagowała aż do śmierci.

Poświęciła dużo uwagi trudnej historii Polonii Gdańskiej, której pragnęła oddać sprawiedliwość. Opisywała losy przedwojennych polskich gdańszczyzan i gdańszczyzanek, wykazując ich zasługi oraz ujawniając prześladowania, których doznawali w Wolnym Mieście Gdańsku w czasie dwudziestolecia międzywojennego i II wojny światowej, a także po niej. Ze względu na swoje „niepewne pochodzenie” (wynikało to ze skomplikowanych stosunków narodowościowych, jakie panowały w Wolnym Mieście Gdańsku), byli dyskryminowani zarówno przez władze Polski Ludowej, jak i ludność napływową. Byli nazywani „Niemcami”. Trojanowska jako jedna z nielicznych nie wahała się zwracać uwagi na te niesprawiedliwości, chociaż jej rzetelne opracowania często zatrzymywane były przez cenzurę. Nie ograniczała się również do pisania, działała aktywnie w Komisji dla Spraw Ludności Rodzimej i podejmowała interwencje w interesie gdańszczyzan, mieszkańców Powiśla i Kaszubów bytowskich.

Otrzymała wiele nagród i odznaczeń za swoją działalność, w tym Medal Stolema i Krzyż Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski. Była pierwszą osobą uhonorowaną Złotą Odznaką Pieczęci Świętopęłka Wielkiego.

Zmarła 21 kwietnia 1995, pochowana została w alei głównej cmentarza Srebrzysko w Gdańsku. W testamencie przeznaczyła swój dorobek na fundusz stypendialny dla młodych dziennikarzy z Kaszub. Na jej cześć przyjaciele ufundowali kapliczkę upamiętniającą jej obecność w miejscowości Garcz, gdzie urządziła sobie chatę kaszubską. W ich wspomnieniach zasłużyła sobie na miano osoby „nie do zdarcia”, która nie znała słowa „niemożliwe”.

Bibliografia

Izabella Trojanowska - dziennikarka prasowa i telewizyjna, prezeska ZKP, pisarka, <http://naszekaszuby.pl/modules/news/article.php?storyid=3107>. Dostęp: 05.11.2018.

Pro memoria Izabella Trojanowska, pod red. J. Borzyszkowskiego, Gdańsk-Wejherowo 2015.

Stypendium im. Izabelli Trojanowskiej, <http://www.kaszubi.pl/projekty/arttykul?id=15>. Dostęp: 05.11.2018.

Bolduan, T., *Trojanowska Izabella*, [w:] *Nowy bedeker kaszubski*, Gdańsk 2002.

Trojanowska Izabella, https://www.gedanopedia.pl/index.php?title=TROJANOWSKA_IZABELLA. Dostęp: 05.11.2018.

Autorka: Agnieszka Chylińska

ANNA ELISA TUSCHINSKI

1841-1939

Gdańska nauczycielka, założycielka pierwszego Gdańskiego Towarzystwa Esperanckiego. Urodziła się 4 grudnia 1841 roku w Gdańsku

Mieszkała i pracowała w Gdańsku, w dzielnicy Wrzeszcz. Gdy nauczyła się mówić w esperanto, starała się o jego popularyzację poprzez nauczanie i prowadzenie kursów. W swoim środowisku nazywana „Esperanto-Partineto”, czyli Esperancką Mateczką. Anna Tuschinski była niezaprzeczalną pionierką ruchu tego języka w Gdańsku. W listopadzie 1907 roku, w wieku 66 lat, założyła pierwszy Gdański Związek Esperantystów. Rok później, czyli w 1908 roku, uczestniczyła w IV Światowym Kongresie Esperantystów w Dreźnie. Odbyło się tam posiedzenie Światowego Związku Esperantystów (UEA), w którym Anna Tuschinski brała udział jako delegatka. Przez kolejne 4 lata aktywnie działała w Gdańsku, rozwijając swoje życiowe dzieło. Dzięki jej staraniom od 22 lipca do 1 sierpnia 1912 roku w Gdańsku i Sopocie zorganizowano VII Ogólnoniemiecki Kongres Esperantystów.

Wybuch I wojny światowej znacząco skomplikował działania Tuschinski. Dopiero w 1922 roku udało jej się, pomimo trudności, zainicjować Gdański Kongres Esperantystów. Nawiązała również współpracę ze Światowym Związkiem Esperantystów, co wzbudziło w niej ambicję, by i w Gdańsku odbył się międzynarodowy kongres. Gdy Gdańsk stał się Wolnym Miastem, powstała realna nadzieja, że plan może się udać - i już w 1927 zorganizowano XIX Światowy Kongres Esperantystów w Gdańsku oraz Sopocie, a Anna Tuschinski została mianowana „Honorowym Przewodniczącym Kongresu” i miała zaszczyt go otwierać. W jej posiadaniu znalazły się najwyższe odznaczenia oraz honorowe godności Gdańskiego Związku Esperantystów.

W 1938 roku hitlerowcy wycięli „Dęb Jubileuszowy”, który posadzono w czasie Kongresu z 1927 roku. II wojna światowa stanowiła kolejne wyzwanie dla działalności esperantystów w Polsce, jednak Anna Tuschinski do końca swoich dni pozostała zaangażowana w ruch esperancki. Zmarła w wieku 98 lat, 9 października 1939 roku w Gdańsku.

Bibliografia

Józef G., *Gdański ruch esperancki 1907-2007*, Sopot 2008.

Autorka: Weronika Grygorcewicz

ANNA WALENTYNOWICZ

1929-2010

Anna Walentynowicz (z domu Lubczyk) – spawaczka i suwnicowa ze Stoczni Gdańskiej, działaczka Wolnych Związków Zawodowych Wybrzeża. Urodziła się 15 sierpnia 1929 roku w Siennem, zginęła w katastrofie lotniczej pod Smoleńskiem 10 kwietnia 2010 roku.

Po drugiej wojnie światowej przyjechała na Pomorze, gdzie w 1950 roku rozpoczęła pracę w Stoczni Gdańskiej jako spawaczka. W krótkim czasie została przodownicą pracy, działaczką Ligi Kobiet w Stoczni, aktywną uczestniczką spotkań zakładowych, na których walczyła między innymi o lepsze warunki pracy dla kobiet oraz sprawiedliwy podział premii. Równocześnie samodzielnie wychowywała syna. Na początku lat 60. poślubiła kolegę z pracy – Kazimierza Walentynowicza. Kilka lat później, w wyniku kłopotów zdrowotnych, przekwalifikowała się na suwnicową. Została odznaczona Brązowym, Srebrnym i Złotym Krzyżem Zasługi za pracę w Stoczni.

Brała udział w strajku w zakładzie w grudniu 1970 roku. W 1978 dołączyła do Wolnych Związków Zawodowych Wybrzeża; w jej mieszkaniu odbywały się spotkania grupy. Od 1979 roku, podpisując się imieniem i nazwiskiem, publikowała w „Robotniku Wybrzeża” teksty, również o warunkach pracy izolatorek.

Zaangażowanie Walentynowicz w działalność na terenie zakładu, a później w opozycję demokratyczną spotkało się ze zdecydowaną reakcją ze strony przełożonych. Po dwóch latach szykan została dyscyplinarnie zwolniona 7 sierpnia 1980 roku, co stało się bezpośrednią przyczyną wybuchu strajku w Stoczni 14 sierpnia. Pierwsze postulaty strajkujących dotyczyły przywrócenia jej do pracy oraz podwyżek. 16 sierpnia dyrekcja zgodziła się spełnić żądania, jednak organizatorzy strajku zdecydowali o jego kontynuowaniu jako solidarnościowym z zakładami pracy, które poparły stoczniowy protest. Walentynowicz przy Bramie nr 2 zatrzymywała pracowników i pracownice, którzy w międzyczasie zaczęli opuszczać teren zakładu. Bramy nr: 1, 2 i 3 zostały zamknięte. Walentynowicz dołączyła do prezydium Międzyzakładowego Komitetu Strajkowego oraz była sygnatariuszką Porozumień Gdańskich. Od września pracowała nad tworzeniem struktur NSZZ „Solidarność”, a w 1981 roku została odsunięta od jego władz. Pozostawała krytyczna do jego działań pod kierownictwem Lecha Wałęsy, a także wobec niego samego.

Uczestniczyła w strajku w Stoczni Gdańskiej po wprowadzeniu stanu wojennego w 1981 roku. 18 grudnia została aresztowana przez Służbę Bezpieczeństwa (SB) i internowana w ośrodku w Fordonie. W kolejnych latach uczestniczyła w wielu protestach, część z nich inicjowała.

Zgodnie z oświadczeniem Instytutu Pamięci Narodowej inwigilowało ją ponad stu funkcjonariuszy SB, a w 1981 roku planowano również jej otrucie.

Anna Walentynowicz została uznana Kobietą Roku w Holandii, jej imieniem nazwano ośrodek dla uchodźców w Buffalo, otrzymała Order Orła Białego, odebrała w Waszyngtonie Medal Wolności przyznany Solidarności.

Odmówiła przyjęcia przyznanego jej w 2000 roku tytułu Honorowego Obywatela Miasta Gdańska.

Bibliografia

Cenckiewicz S., *Anna Solidarność. Życie i działalność Anny Walentynowicz na tle epoki (1929-2010)*, Poznań 2010.

Krall H., *Ludzi może i nie są źli*, [w:] *100/XX. Antologia polskiego reportażu XX wieku. Tom 2*, pod red. M. Szczygła, Wołowiec 2014, s. 306-314.

Autorka: Anna Maria Miler

Biogram po raz pierwszy opublikowano w Archiwum Historii Kobiet na: <http://www.herstorie.pl/kobiety/>.

DANUTA WAŁĘSA

1949-

Mirosława Danuta Wałęsa (z domu Gołoś) – pierwsza dama Rzeczypospolitej Polskiej w latach 1990-1995.

Urodziła się 25 lutego 1949 roku we wsi Kolonia Krypy pod Węgrowem w województwie mazowieckim. Swoją edukację Danuta Wałęsa zakończyła w wieku 14 lat wraz z ukończeniem szkoły podstawowej. Dzieciństwo spędziła, pomagając rodzicom w gospodarstwie. W 1968 roku przeprowadziła się na stałe do Gdańska, gdzie zamieszkała początkowo u ciotki w nadmorskiej dzielnicy Brzeźnie i rozpoczęła pracę w kwiaciarni. Jak sama przyznaje, miasto urzekło ją od samego początku: „Zakochałam się od pierwszego wejrzenia w tym mieście. Uznałam, że jest moje, że ja rzeczywiście powinnam się tutaj urodzić!” (Wałęsa: 34). Krótco po przeprowadzce poznała swojego przyszłego męża – Lecha Wałęsę – z którym rok później wzięła ślub. Razem wychowali ośmioro dzieci. Jej drugą i ostatnią pracą zarobkową było prowadzenie wspólnie z mężem kiosku Ruchu.

Po urodzeniu pierwszego dziecka całkowicie poświęciła się rodzinie; zajmowała się domem i wychowaniem potomstwa. Kiedy Lech Wałęsa rozpoczął karierę polityczną, niejednokrotnie sama musiała radzić sobie z dziećmi oraz codziennymi obowiązkami. W okresie stanu wojennego, kiedy była w kolejnej ciąży, jej mąż został internowany, w związku z czym przez prawie rok samotnie opiekowała się piątką, a potem już szóstką potomstwa. Ponadto pełniła w tym czasie rolę rzeczniczki męża: przyjmowała dziennikarzy, brała udział w mszach za ojczyznę, uczęszczała pod Pomnik Poległych Stoczniowców.

Dziesiątego grudnia 1983 roku w imieniu Lecha Wałęsy odebrała Pokojową Nagrodę Nobla, co – jak podkreśla w swojej autobiografii – było dla niej szczególnym przeżyciem: „Występując na noblowskim podium nie czułam się żoną Wałęsy, jakąś kurą domową. Poczułam się polską kobietą reprezentującą inne polskie kobiety. Dla mnie Nobel był zapłatą za to, że mąż dzięki mnie miał swobodę i mógł zająć się Solidarnością, polityką” (Wałęsa: 239).

W 1990 roku została pierwszą damą Rzeczypospolitej Polskiej, choć osobiście uważa to określenie za zbyt wyniosłe i wołała, by nazywać ją po prostu żoną prezydenta. Niejednokrotnie udzielała się publicznie w licznych oficjalnych uroczystościach, konferencjach, czy wyjazdach zagranicznych. Zaangażowała się także w działalność charytatywną, pomagając w założeniu fundacji „Sprawni inaczej” zajmującej się pomocą osobom niepełnosprawnym. W ostatnich latach sporadycznie wspiera wybrane przez siebie społeczne inicjatywy, między innymi wygłosiła mowę otwarcia na Światowym Zjeździe Gdańszczan w 2010 roku.

W 2011 roku wydała autobiografię *Marzenia i tajemnice*, w której podkreśla, jak ważną rolę w jej życiu pełni rodzina. W 2012 roku prezydent Bronisław Komorowski odznaczył ją Krzyżem Komandorskim z Gwiazdą Orderu Odrodzenia Polski.

Bibliografia

Poppek, A., *Żony opozycjonistów*, Warszawa 2011, s. 11-30.

Wałęsa, D., *Marzenia i tajemnice*, Kraków 2011.

Autorka: Agnieszka Murgrabia

BOGUMIŁA WIKA-CZARNOWSKA

1884-1972

Bogumiła Wika-Czarnowska (z domu Plichta) – jedna z czołowych działaczek polonijnych w okresie istnienia Wolnego Miasta Gdańska.

Urodziła się 2 maja 1884 roku w Kościerzynie. W 1914 roku przyłączyła się Towarzystwa Ludowego Jedność, co zapoczątkowało jej niezwykle intensywną działalność społeczną. Kontynuowała ją po wyjściu za mąż za Anastazego Wikę-Czarnowskiego, dyrektora Urzędu Poczty Polskiej w Wolnym Mieście Gdańsku. Zapytana niegdyś o to, co by zrobiła, gdyby nagle znalazła się na dalekiej wyspie, odpowiedziała – „zorganizowałabym tam kobiety do pracy społecznej” (Koprowska 1985: 99).

Wika-Czarnowska działała w niemalże wszystkich organizacjach patriotycznych i pomocowych, jakie istniały wówczas w Gdańsku: była między innymi wiceprzewodniczącą Towarzystwa Polek we Wrzeszczu, przewodniczącą wydziału ochronkowego w Radzie Pracy Kobiet Związku Polaków (od 1934 roku) i, wraz z innymi Polkami, opiekowała się świetlicą Stare Miasto. Działała również w Gminie Polskiej Związku Polaków, w Gdańskiej Macierzy Szkolnej i Towarzystwie Ludowym. Wraz ze mężem pręźnie działała także w Komitecie Budowy Kościoła św. Stanisława Biskupa Męczennika, znajdującego w polskiej dzielnicy Polenhof (dzisiejsza dzielnica Wrzeszcz). Zbierała datki na tak zwanych „bazarach”, czyli charytatywnych festynach, gdzie spotykała się gdańska Polonia. Znano ją z ogromnej energii i oszczędności.

To właśnie jej działalność społeczna i patriotyczna była przyczyną wysłania całej rodziny do obozu koncentracyjnego. Mąż i zięć Bogumiły trafili do Stutthofu niedaleko Gdańska, gdzie zostali zamordowani w 1940 roku. Ją samą wraz z córką, Elżbietą, nauczycielką w Gimnazjum Polskim, wysłano do Ravensbrück – obozu w Niemczech. Elżbieta zmarła w 1943 roku zarażona tyfusem, sama zaś Wika-Czarnowska doczekała wyzwolenia. Wpierw wyjechała do Szwecji, ale zaraz potem wróciła do Gdańska. Zamieszkała w domu przy ul. Aldony, przy dawnym Polenhofie, z którym niegdyś była tak bardzo związana. Opiekowała się wdowami i sierotami z gdańskiej Polonii, organizując dla nich pomoc finansową. Gromadziła także pamiątki po gdańskiej Polonii. Działała w Zrzeszeniu Kaszubskim i w Towarzystwie Rozwoju Ziem Zachodnich.

Zmarła 22 października 1972 roku w Gdańsku.

Bibliografia

Drywa, D., *Muzeum w Stutthoff w Sztutowie*, <http://www.ravensbruck.pl/pl/skad-pochodza-materialy/muzeum-stutthof-w-sztutowie>. Dostęp: 23.11.2018.

Grot, E., *Bogumiła Wika-Czarnowska*, https://www.gedanopedia.pl/gdansk/?title=WIKA-CZARNOWSKA_BOGUMI%C5%81A. Dostęp: 23.11.2018.

Koprowska, M., *Ciocia Bogusia*, [w:] red. G. Danielewicz, M. Koprowska, M. Walicka, *Polki w Wolnym Mieście Gdańsku*, Gdańsk 1985, s. 96–99.

Murawski, K., *Kobiety Wolnego Miasta Gdańska cz. II, Gdańskie Miniatury 2013*, <http://gdanskieminiatury.ikm.gda.pl/gra/kobiety-wolnego-miasta-gdanska-cz-ii/>. Dostęp: 23.11.2018.

Autorka: Anna Zielińska-Fedoruk

JOZEFA WNUKOWA

1911-2000

Józefa Wnukowa (z domu Lewy-Lasota) - urodzona 2 kwietnia 1911 roku w Warszawie, zmarła 23 stycznia 2000 roku w Sopocie. Malarka, artystka tkaniny, dekoratorka Drogi Królewskiej w Gdańsku, współzałożycielka Państwowej Wyższej Szkoły Sztuk Plastycznych w Sopocie.

Józefa Amelia Lewy-Lasota była córką Zofii z domu Bruner i Hermana Lewego. Ukończyła Gimnazjum Żeńskie Jadwigi Kowalczykówny i Jadwigi Jawurkówny w Warszawie. Świadectwo dojrzałości otrzymała w 1929 roku. Po maturze wyjechała do Lozanny, gdzie na tamtejszym uniwersytecie studiowała języki i historię sztuki. Po powrocie do Polski w latach 1930-1932 studiowała w Miejskiej Szkole Sztuk Zdobniczych w Warszawie. W 1932 roku podjęła naukę w stołecznej Akademii Sztuk Pięknych, wybierając w trakcie studiów specjalizację: malarską oraz grafikę użytkową. Po uzyskaniu cztery lata później absolutorium, pracowała jako projektantka w Fabryce Lalek i Zabawek Adama Szrajera w Kaliszu, później także w fabryce porcelany w Katowicach. W latach 1937 -1938 przebywała we Francji i Włoszech. W 1938 roku w Warszawie poślubiła rzeźbiarza Mariana Wnuka i wyjechała do Lwowa. Przebywała tam niemal całą okupację, podejmując między innymi współpracę z lwowską Radą Pomocy Żydom „Żegota”. W 1944 roku wróciła do Warszawy, gdzie wzięła udział w powstaniu jako łączniczka, a później przewodnicząca kanałowa. Pod koniec września przepłynęła wpław Wisłę z meldunkiem dla generała Zygmunta Berlinga.

W 1945 roku wraz z mężem oraz Januszem Strzałeckim, małżeństwem Hanną i Jackiem Żuławskimi oraz innymi towarzyszami, przyjechali do Sopotu, gdzie zajęli się organizacją wyższej uczelni plastycznej, znanej później jako Państwowa Wyższa Szkoła Sztuk Plastycznych (dziś Akademia Sztuk Plastycznych w Gdańsku). Pierwszą siedzibą uczelni były wille w Sopocie przy ulicy Obrońców Westerplatte. Wnukowa prowadziła wraz z Żuławskim pracownię malarstwa architektonicznego i samodzielną pracownię tkaniny dekoracyjnej. W okresie socrealizmu współtworzyła tak zwaną „szkołę sopocką”, grupę artystów próbujących pogodzić oczekiwania władzy z doświadczeniem artystycznym poszczególnych twórców, między innymi z bliskim impresjonistom koloryzmem. Jednym z ich osiągnięć był udział w odbudowie Głównego Miasta - dekoracji Drogi Królewskiej w Gdańsku. Tutaj do realizacji Wnukowej należą: malowidło na stropie sieni Ratusza Głównego Miasta, przedstawiające wjazd do Gdańska Jana III Sobieskiego, podniebie galeryjki w sieni, kołtryny (tkaniny wielkoformatowe) w Małej Sali Rady Ratusza Głównego Miasta, a także projekty dekoracji kamienic z wykorzystaniem technik malarskich oraz sgraffito na ul. Długiej 1, 11, 14, 15, 16 i na Długim Targu 47. Jej rzeźbiarski portret (wykonany przez Tadeusza Godziszewskiego) znajduje się w arkadach kamienicy na Długim Targu 25. Zaprojektowała także dekoracyjne kołtryny dla zamków w Książu i Gołuchowie oraz gobelin „Adalbertus” dla filharmonii w Bydgoszczy. Jest autorką cyklu obrazów „Wśród mórz i oceanów” i „Św. Franciszek na Kaszubach”.

Przeszła na emeryturę w 1981 roku. W 1997 roku uhonorowana Medalem Księcia Mściwoja II. Została pochowana na cmentarzu komunalnym w Sopocie.

Bibliografia

Katalog zabytków sztuki Gdańsk Głównie Miasto, red. Barbara Roll, Iwona Strzelecka, Warszawa 2006.

Józefa Wnukowa. 1911-2000. Twórcy i założyciele Szkoły Sopotkiej, red. Marta Krajewska, Muzeum Sopotu, Sopot 2008.

Autorka: Anna Sadowska

CHARLOTTE WOLFF

1897-1986

Feministka pochodzenia żydowskiego, lekarka, psychoterapeutka oraz badaczka chirolologii (nauki odczytywania z dłoni informacji dotyczących między innymi zdrowia fizycznego i psychicznego). Autorka książek o miłości lesbijskiej i biseksualności, pionierka planowania rodziny oraz zapobiegania ciąży.

Urodziła się 30 września 1897 roku w Prabutach (Reisenburg), niewielkiej miejscowości wówczas leżącej w Prusach Wschodnich. Wychowała się w liberalnej, niemiecko-żydowskiej rodzinie. Miała okazję doświadczyć jej dwukulturowości oraz szacunku dla inności. Jako dorosła kobieta nie identyfikowała się z żadną religią. Gdy jednak miała okazję uczestniczyć w uroczystościach w synagogach, sprzeciwiała się oddzieleniu kobiet od uczestniczących w modlitwach mężczyzn. Od najmłodszych lat wolała ubierać się po męsku, a jako nastolatka odkryła, że bardziej interesują ją kobiety niż mężczyźni.

W Gdańsku ukończyła szkołę Victoriaschule (dziś budynek Uniwersytetu Gdańskiego przy ul. Kładki 24), a studia filozoficzne i literaturoznawcze w 1920 roku na Uniwersytecie we Fryburgu. Tworzyła poezję (częściowo później opublikowaną), co sprawiało jej radość, ale zdecydowała dalej kształcić się w dziedzinie medycyny, by móc samej się utrzymać i zachować niezależność. Studia medyczne pobierała w Königsbergu oraz Tybindze, natomiast w Berlinie obroniła doktorat w 1928 roku. Podczas stażu leczyła między innymi prostytutki na oddziale chorób skórnych i wenerycznych, później pracowała w klinikach leczących ubogie osoby bez ubezpieczenia medycznego i edukowała kobiety z tych środowisk w temacie zapobiegania ciąży i planowania rodziny. W tym też okresie Wolff bardzo dobrze czuła się w Berlinie. Spełniała się zawodowo oraz społecznie, nie bez znaczenia był też fakt, że miasto to w latach dwudziestych było przyjazne dla środowisk gejowskich.

Dobłą passę przerwało dojście do władzy nazistów, porzucenie Wolff przez jej niemiecką partnerkę (ze strachu przed nazistami), zwolnienie z pracy i pozbawienie praw do leczenia, a finalnie aresztowanie ze względu na pochodzenie, jak i podejrzenie o szpiegostwo oraz „noszenie się po męsku”. Szczęśliwym zbiegiem okoliczności jednym z więziennych strażników był mąż kobiety, której wcześniej pomogła. Dzięki temu Wolff mogła uciec i wyjechać do Francji, a później do Anglii. Od tej pory przestała uważać się za Niemkę, mówiła o sobie często, że jest Żydówką z brytyjskim paszportem.

W Londynie związała się ze środowiskiem kwaków oraz artystyczną elitą. Jako niemiecka emigrantka nie mogła niestety pracować jako lekarka, co sprawiło, że swoje talenty i ciekawość skierowała w stronę psychologii i psychoterapii oraz stosunkowo nowej w Europie dziedzinie wiedzy, chirolologii. Dzięki wiedzy medycznej jej badania nad chirolologią miały solidne podłoże naukowe. Poświęciła im kilka publikacji wydanych w latach 1936-1950: *Studies in Hand Reading*, *The*

Human Hand oraz *The Hand in Psychological Diagnosis*. W latach sześćdziesiątych zainteresowała się również badaniami nad homoseksualnością. W 1971 roku opublikowała na podstawie ponad stu wywiadów z lesbijkami książkę *Love Between Women*, a w 1977 na podobnej podstawie publikację *Bisexuality*.

A Study. Zarówno w Anglii, jak i Niemczech (do których zdecydowała się pojechać pierwszy raz po wojnie dopiero w 1974) stała się ikoną dla środowisk LGBT, zapraszana na wykłady i prelekcje. Napisała również powieść o miłości między dwiema dojrzałymi kobietami. Niedługo przed śmiercią wydała biografię niemiecko-żydowskiego lekarza seksuologa, zwolennika równouprawnienia mniejszości seksualnych, Magnusa Hirschfelda.

Zmarła 12 września 1986 roku w Londynie w wieku osiemdziesięciu dziewięciu lat. W Polsce jej twórczość nie jest znana, pomimo miejsca jej urodzenia i młodości spędzonej na Pomorzu.

Bibliografia

- Charlotte Wolff, https://en.wikipedia.org/wiki/Charlotte_Wolff. Dostęp: 15.11.2018.
- Charlotte Wolff: *Studying the love between women*, <http://www.lesbiannews.com/charlotte-wolff-love-between-women/>. Dostęp: 15.11.2017.
- Fincham, J., *Charlotte Wolff - Chirological Scientist*, <http://www.johnnyfincham.com/history/wolff.htm>. Dostęp 15.11.2018.
- Freidenreich, H., *Charlotte Wolff*, [w:] *Jewish Women's archive. Encyclopedia*, <https://jwa.org/encyclopedia/article/wolff-charlotte>. Dostęp: 15.11.2018.
- Górski, K., *Ryk tęczowego lwa. Odzyskiwanie przestrzeni miejskiej przez społeczności nieheteronormatywne w Gdańsku*, [w:] *Szlakiem głosu mniejszości gdańskich. Spacery, trasy, opowieści*. Gdańsk 2016.
- Wolff, Ch., *Bisexuality. A Study*, London 1977.
- Wolff, Ch., Cook, O.M., Huxley, A., *Studies in Hand-Reading*, London 1936.
- Wolff, Ch., *Love Between Women*, London 1971.
- Wolff, Ch., *Magnus Hirschfeld: A Portrait of a Pioneer in Sexology*, London & New York 1986.
- Wolff, Ch., *The Hand in Psychological Diagnosis*, London 1951.
- Wolff, Ch., *The Human Hand*, London 1942.

Autorka: Natalia Lewandowska

ELŻBIETA ZAWACKA ps. „ZO”

1909-2009

Kurierka Armii Krajowej, jedyna kobieta cichociemna, generał, pedagożka, archiwistka i działaczka na rzecz pamięci kobiet walczących podczas II wojny światowej.

Urodziła się 19 marca 1909 roku w Toruniu. Z racji tego, że miasto było wówczas pod zaborem pruskim, naukę pobierała głównie w języku niemieckim – do polskiej szkoły poszła po raz pierwszy w 1923 roku. Na studia udała się do Poznania na Wydział Matematyki. Tam po raz pierwszy zetknęła się z organizacją Przynależności Wojskowej Kobiet (PWK) i wkrótce została jej instruktorką. W 1936 roku wyjechała na Śląsk, gdzie mianowano ją komendantką PWK całego rejonu.

Po wybuchu II wojny światowej została wcielona do Kobiecego Batalionu Pomocniczej Służby Wojskowej i brała udział w obronie Lwowa. Przyjęła pseudonim „Zelma”, który wkrótce skróciła do „Zo”. Przez cały okres wojny działała w Służbie Zwycięstwu Polski (pierwszej organizacji zbrojnej Polskiego Państwa Podziemnego). W 1940 roku dostała przydział w „Zagrodzie” - Wydziale Łączności Zagranicznej Komendy Głównej Armii Krajowej (AK). Jej głównym zadaniem było przewożenie poczty na trasie Warszawa Berlin. Na początku 1943 roku została wysłana jako emisariuszka Komendanta Głównego AK do Sztabu Naczelnego Wodza w Londynie. Jej celem było między innymi przedstawienie żądań na temat regulacji prawnych dotyczących sytuacji kobiet w Wojsku Polskim. Do Warszawy wróciła zrzucona ze spadochronem w ramach akcji „Neon4”, tym samym stając się jedyną kobietą wśród cichociemnych (byli to polscy ochotnicy – żołnierze szkoleni w Wielkiej Brytanii do zadań specjalnych, takich jak dywersja, sabotaż, łączność i działania partyzanckie). Po 1944 roku działała w dowództwie Wojskowej Służby Kobiet (WSK).

Po wojnie podjęła pracę w Państwowym Urzędzie Wychowania Fizycznego i Przynależności Wojskowej przy Ministerstwie Obrony Narodowej, z której wkrótce musiała zrezygnować ze względów politycznych. Pracowała jako nauczycielka w Łodzi, Toruniu i Olsztynie do końca 1951 roku, kiedy to została aresztowana za swoją działalność w czasie wojny. Z więzienia wyszła w 1955 roku.

Wróciła do pracy w szkolnictwie, obroniła doktorat i na początku lat siedemdziesiątych wyjechała do Gdańska. Tam podjęła pracę na stanowisku adiunkta w Katedrze Dydaktyki w Wyższej Szkole Pedagogicznej w Gdańsku (późniejszym Uniwersytecie Gdańskim). Jej głównym zainteresowaniem była andragogika – kształcenie dorosłych. Współpracowała z wieloma uczonymi zarówno w kraju jak i za granicą, zajmującymi się tym zagadnieniem.

Uczestniczyła także w pracach Towarzystwa Wiedzy powszechnej i była kierownikiem oraz twórczynią Sekcji Oświaty Towarzystwa Wolnej Wszechnicy Polskiej w Gdańsku. Jej praca została doceniona, zaproszono ją do Międzynarodowej Rady Kształcenia Korespondencyjnego. W maju 1972 roku uzyskała habilitację dotyczącą kształcenia zaocznego dorosłych. W Gdańsku nie dostała jednak możliwości spełnienia swojego największego marzenia – utworzenia własnego zakładu andragogiki. Wróciła do Torunia, gdzie założyła Zakład Oświaty Dorosłych w nowopowstałym Instytucie Pedagogiki i Psychologii. Niestety, ze względu na szykany i represje ze strony Służb Bezpieczeństwa oraz brak wsparcia od władz Uniwersytetu, została zmuszona do odejścia na emeryturę w 1978 roku.

Poświęciła się zbieraniu materiałów i upamiętnieniu historii Polek zaangażowanych w działalność PWK na terenie Pomorza. Opracowane materiały stały się zarzewiem do powstania w 1990 roku Fundacji „Archiwum Pomorskiej Armii Krajowej”, które od 2002 roku nazwano: „Fundacja Generał Elżbiety Zawackiej. Archiwum i Muzeum Pomorskie AK oraz Wojskowej Służby Kobiet”. W 2006 roku Elżbietę Zawacką awansowano do stopnia generała brygady. Tym samym stała się drugą kobietą generałem, za Marią Wittek, w Wojsku Polskim. Otrzymała Order Orła Białego oraz została dwukrotnie odznaczona Orderem Wojennym Virtuti Militari V klasy i pięciokrotnie Krzyżem Walecznych.

Zmarła 10 stycznia 2009 roku, mając niemal 100 lat.

Bibliografia:

- Giedrys G., *Jej życie to gotowy scenariusz na film*, <http://wyborcza.pl/AkcjeSpecjalne/7,155762,23178901,jej-zycie-to-gotowy-scenariusz-na-film.html>. Dostęp: 5.11.2018.
- Minczykowska K., *Elżbieta Zawacka „Zelma” „Sulica” „Zo”*, Toruń-Gdańsk, 2012.
- Minczykowska K., *Generał Brygady Elżbieta Zawacka „Zo” (1909–2009)*, <https://pamiec.pl/download/49/45117/ZawackaElzbietaBroszurainternetwl.pdf>. Dostęp 3.11.2018.
- Minczykowska K., *Cichociemna. Generał Elżbieta Zawacka „Zo” (1909–2009)*, Toruń-Warszawa 2014.

Autorka: Anna Zielińska-Fedoruk

WŁADYSŁAWA ZIELIŃSKA

1927-1996

Profesorka nauk medycznych, związana z Akademią Medyczną Gdańsku (obecnie Gdański Uniwersytet Medyczny). Urodzona we Lwowie 4 czerwca 1927 roku.

Do Gdańska przybyła w 1947 roku. Pracę w Akademii rozpoczęła w roku 1954 w Klinice Chorób Zakaźnych Instytutu Chorób Wewnętrznych, tuż po ukończeniu studiów medycznych na tej samej uczelni. Pozostała tam aż do dnia swojej niespodziewanej śmierci 23 maja 1996 roku.

Od roku 1987 kierowała Kliniką, z którą związała swoje życie zawodowe. Była niezwykle oddana pracy i pacjentom, nigdy nie odmawiała pomocy, przedkładając ich dobro ponad własne potrzeby. Przeszła wszystkie szczeble kariery naukowej, była autorką ponad stu pięćdziesięciu prac badawczych.

Początkowo koncentrowała się na profilaktyce zakażeń wirusem zapalenia wątroby typu B. Z momentem wybuchu w latach osiemdziesiątych epidemii nowej choroby – zakażeń wirusem HIV mogących prowadzić do AIDS – temat ten stał się podstawą jej misji zawodowej. Jako jedna z pierwszych medyczek w kraju zaangażowała się w pomoc zarażonym, a także profilaktykę tej choroby, której upatrywała przede wszystkim w świadomości społecznej.

Nawiązała liczne kontakty zagraniczne z ośrodkami biegłymi w diagnostyce HIV/AIDS i opiece nad chorymi. Prowadziła prelekcje, w trakcie których otwarcie i bezkompromisowo mówiła o seksualności (co w tamtych czasach wymagało odwagi) i prewencji zakażeń. Ratowała pacjentów w potrzebie, na przykład przeprowadziła zabieg operacyjny pacjentce, którego wykonania odmówił oddział chirurgii ze względu na obawę zakażenia – stopień wiedzy o nowej chorobie był wówczas niewielki także wśród lekarzy, co dodatkowo potęgowało strach.

Stworzyła jeden z pierwszych w kraju programów walki z HIV i AIDS. W 1989 roku otworzyła oddział dla chorych na AIDS w prowadzonej przez siebie Klinice, który stopniowo rozrastał się o nowe jednostki i przeobraził w Centrum Diagnostyczno-Kliniczne HIV/AIDS. Doprowadziła do otwarcia w gdańskim Areszcie Śledczym oddziału dla zakażonych wirusem. Spuścizną profesorki Władysławy Zielińskiej pozostaje upowszechnienie i rozwój wiedzy na temat ludzkiego wirusa upośledzenia odporności i zespołu nabytego upośledzenia odporności, jak i popularyzacja wrażliwej postawy wobec zarażonych, której dawała wyraz swoim postępowaniem zawodowym i prywatnym.

Bibliografia

Ellert-Żygadłowska J., *Profesor Władysława Zielińska*, „Gazeta AMG Gdańsk”, lipiec 1996, http://old.amg.gda.pl/uczelnia/gazeta/archiwum/gaz_7_96.html. Dostęp: 30.09.2018.

Ludawska J., Wspomnienia wolontariuszki – cz. II, http://www.swwaids.org/show_page.php?id=131. Dostęp: 30.09.2018.

Wojtasiewicz J., Trojnar A., *Pamięci Profesor Władysławy Zielińskiej*, „Gazeta AMG Gdańsk”, 185 (2006), nr 5, s. 18.

Zespół pracowników Kliniki Chorób Zakaźnych, Pamięci Profesor Władysławy Zielińskiej, „Gazeta AMG Gdańsk”, 185 (2006), nr. 5, s. 18.

Autorka: Katarzyna Katana

HELENA ŻELEWSKA

1869-1937

Działaczka polonijna, nauczycielka, aktywistka społeczna. Urodziła się w 1869 roku w Mściszewice, a zmarła w 1937 roku w Wejherowie.

Była córką Hermanna Żelewskiego i Antoniny Borzyszkowskiej. Wykształcenie zdobyła we Francji, w Gdańsku zamieszkała w 1898 roku. Początkowo była nauczycielką w prywatnych szkołach, w tym w prywatnej katolickiej szkole w Kaplicy Królewskiej. Następnie była współtwórczynią i jedną z pierwszych nauczycielek Gimnazjum Polskiego Macierzy Szkolnej, gdzie wykładała język francuski oraz niemiecki, jak też organizowała życie kulturalne. Wspominana była przez wielu wychowanków jako osoba surowa, ale sprawiedliwa, bardzo zaangażowana w życie Gimnazjum.

W 1919 roku założyła Towarzystwo Młodzieży Żeńskiej im. Św. Jadwigi, którego była również pierwszą prezeską. W ramach spotkań Stowarzyszenia organizowano wieczory poświęcone polskiej historii i literaturze, wycieczki przyrodnicze, kursy zawodowe i doszkalające. W 1921 roku Żelewska zorganizowała i prowadziła Polską Misję Dworcową w Gdańsku, która pełniła ważną rolę w kwestii praw kobiet. Wolontariuszki pomagały w niej młodym dziewczętom przybyłym z okolicznych wsi kaszubskich do Gdańska. W ten sposób chroniły młode kobiety przed przestępstwami seksualnymi, na jakie były szczególnie narażone, a także przed wyzyskaniem jako tania siła robocza. Organizacja wyrabiała kobietom niezbędne dokumenty, udzielała zapomóg finansowych, pomagała znaleźć zatrudnienie lub wrócić do domu. Polska Misja Dworcowa dysponowała również niewielkim hostelem, gdzie przez krótki czas mogły zamieszkać jej podopieczne. Żelewska organizowała pracę wolontariuszek, pełniła także dyżury dworcowe, odwiedzała potrzebujące pomocy kobiety w areszcie, a także współorganizowała pracę filii organizacji w Nowym Porcie, którą otworzono w 1929 roku. Według sprawozdań Misji za 1931 rok, w tym czasie udzielono pomocy 23 291 razy, z czego z noclegu w budynku Schroniska Dworcowego skorzystały 933 kobiety.

Helena Żelewska zmarła w 1937 roku.

Bibliografia:

Danielewicz, G., Koprowska, M., Walicka, M., *Polki w Wolnym Mieście Gdańsku*, Gdańsk 1985.

Danielewicz, G., *Odejścia w słońcu*, Gdynia 2001.

„Gazeta Gdańska”, roczniki w latach 1920-1937, Pomorska Biblioteka Cyfrowa. Dostęp: 16.06.2018.

Autorka: Dominika Ikonnikow

HANNA ŻUŁAWSKA

1908-1988

Hanna (właściwie Anna) Klementyna Żuławska (z domu Jasińska) – malarka, twórczyni ceramiki, jedna z założycielek Państwowej Wyższej Szkoły Sztuk Plastycznych w Sopocie (późniejsza Akademia Sztuk Pięknych w Gdańsku).

Żuławska urodziła się 23 listopada 1908 roku w Warszawie w rodzinie z artystycznymi tradycjami. Studiowała w warszawskiej Szkole Sztuk Pięknych w pracowni malarstwa monumentalnego. Po raz pierwszy swoje prace wystawiła w kawiarni Instytutu Propagandy Sztuki w 1933 roku jako laureatka jednej z równorzędnych drugich nagród dla młodych artystów uczestniczących w obozach letnich im. Karola Stryjeńskiego.

Wraz z poznanym na studiach Jackiem Żuławskim – późniejszym mężem – otrzymała w połowie lat trzydziestych stypendium na wyjazd do Paryża, gdzie oboje spędzili z przerwami kilka lat. Tam poznawali nowe prądy artystyczne, jak też osoby ze świata kultury i sztuki, zwiedzali muzea i uczestniczyli w życiu kulturalnym. W 1938 roku, Żuławska, wystawiła prace w paryskiej galerii Sztuki Bernheim-Jeune. W tym samym roku wróciła z mężem do Polski. Zamieszkali w Gdyni, gdzie artystka uczyła plastyki w szkole.

Dołączyła do Związku Zawodowego Polskich Artystów Plastyków i uczestniczyła w organizowanych przez nich wystawach. Wraz z mężem wykonała dekoracje monumentalne w koszarach w Redłowie; projekt dla budynku komisariatu rządu nie został zrealizowany ze względu na wybuch wojny, którą spędziła w Warszawie i dopiero po jej zakończeniu wróciła na Wybrzeże. Uczestniczyła w tworzeniu Państwowej Wyższej Szkoły Sztuk Plastycznych w Sopocie, gdzie pracowała do 1978 roku. W latach 1964-1968 była dziekanem Wydziału Rzeźby. Zorganizowała pracownię ceramiki i realizowała liczne inicjatywy ją promujące. W 1970 roku współorganizowała pierwszą z cyklu wystawę ceramiczną w Sopocie. W latach 1956-1957 przewodziła Grupie Kadyny, która powstała w fabryce na Warmii i miała na celu budowanie współpracy pomiędzy artystami i artystkami a klientami przemysłowymi i indywidualnymi. Ponadto jej członkowie oraz członkinie eksperymentowali z technologią, tworząc nowe wzory, które po wystawach w Kordegardzie, Zachęcie i Desie znalazły klientów. Jednak projekt – ze względu na brak porozumienia artystów i właścicieli fabryki – nie był kontynuowany. Żuławska uczestniczyła również w odbudowie Głównego Miasta w Gdańsku – stworzyła projekty elewacji budynków przy ulicy Długiej (numery: 67, 68, 72, 75, 79 i 83). Na przełomie lat sześćdziesiątych i siedemdziesiątych wykonała dekoracje malarskie Sali Białej i Sali Zimowej w Ratuszu Głównego Miasta. Artyści z nie działającej już w tym czasie Grupy Kadyny stworzyli dla gdańskich osiedli mieszkaniowych – Żabianki, Zaspasy, Piecek-Migowa – projekty reliefów, rzeźb i elementów małej architektury, które miały im nadać indywidualny charakter i uczynić przyjaznymi miejscami do życia. Prace te powstawały w ramach plenerów „Ceramika dla architektury”. Żuławska stworzyła – niezrealizowane – projekty form przestrzenno-rzeźbiarskich, które nazwała „ścianami marzeń”. Wcześniej kierowała zespołem tworzącym mozaiki ceramiczne w Marszałkowskiej Dzielnicy Mieszkaniowej w Warszawie. Była orędowniczką łączenia plastyki z architekturą, a co za tym idzie – ścisłej współpracy architektów z artystami. W czasie wolnym uprawiała liczne sporty: żeglarstwo, wspinaczkę górską, pływanie czy wioślowanie.

Wykształciła wielu znanych twórców i wiele znanych twórczyń ceramiki. Swoimi działaniami i zaangażowaniem budowała pozycję sopockiej, a później gdańskiej ceramiki. Jej prace znajdują się między innymi w kolekcji Muzeum Narodowego w Gdańsku i w Warszawie. Za całokształt działań artystycznych została odznaczona Krzyżem Zasługi.

Zmarła 26 grudnia 1988 roku w Warszawie.

Bibliografia

Juszczak, A., *Hanna Żuławska*, <http://zbrojowniasztuki.pl/alma-mater/nestorzy/hanna-zulawska,726>. Dostęp 4.11.2018

Kozłowska, A., *Ratujmy dom z gołą babą i inne rzeźby na Żabiance*, http://trojmiasto.wyborcza.pl/trojmiasto/1,35612,7673790,Ratujmy_dom_z_gola_baba_i_inne_rzezy_na_Zabiance.html. Dostęp 4.11.2018.

Hanna Żuławska (1908–1988). Twórcy i założyciele szkoły sopockiej, pod red. A. Zagrobelnego, Sopot 2016.

Hanna Żuławska, „Litery: magazyn społeczno-kulturalny Wybrzeża” 12 (1973), nr 8, s. 43.

Autorka: Anna Miler